

OSMANLI'NIN BAŞLANGIÇ MERİDYENİ AYASOFYA'YDI

YAKUP EMRE

https://www.academia.edu/8766925/Tarihte_Ba%C5%9Flang%C4%B1%C3%A7_Meridyenleri_ve_Osmanl%C4%B1n%C4%B1n_Ba%C5%9Flang%C4%B1%C3%A7_Meridyeni_Ayasofya

Tarih boyunca, meridyenlerin ilk noktası olarak seçilen Başlangıç Meridyeni zamana ve ülkelere göre değişmiştir. Eski Çağ haritalarında ilk meridyenin geçtiği yer olarak Kanarya Adaları kabul edilmişken, 6. yüzyılda Bağdat, İskenderiye ve Yeşil Burun Adaları başlangıç noktası olarak belirlenmişti. 1884'te baş meridyen çizgisi olarak Londra'daki Greenwich semti seçilse de Osmanlı kendi coğrafyasında Ayasofya'dan geçen meridyen çizgisini kullanmıştı...

.....

Başlangıç Meridyeni dünya üzerindeki coğrafi konumunuzu belirleyebilmek için sıfır (0) noktası olarak kabul edilen ilk boylamdır. Bu boylamdan başlanılarak Dünya üzerinde hayali çizgiler oluşturulmuştur. Başlangıç Meridyeni'nin doğusunda ve batısında 180'er tane olmak üzere toplam 360 adet boylam vardır. Başlangıç Meridyeni'ne olan mesafeye göre uluslararası yerel saat sistemleri oluşturulmuştur. Dünya, eksenini etrafında tam devrini 24 saatte tamamladığı için 24 saat dilimine ayrılmıştır. 360 meridyen yayı olduğuna göre, her saat diliminden 15 meridyen geçmektedir ($360:24=15$). Ve her ülke için standart meridyenler tayin olunmuştur. Böylelikle her ülkenin, günümüzde Başlangıç Meridyeni olarak kullanılan Greenwich'e (Londra) göre saat farkları oluşmuştur. Mesela ülkemiz standart olarak Greenwich'ten 2 saat ileridedir. Fakat, mart ayının son haftasından ekim ayının son haftasına kadar uygulanan yaz saati ile bu fark 3 saate çıkmıştır.

Başlangıç Meridyeni Zamana ve Ülkelere Göre Değişiyordu

Tarih boyunca, boylamların başlangıcı olarak seçilen, yeryüzünün istenilen bir yerinden geçen Başlangıç Meridyeni zamana ve ülkelere göre değişmiştir. İlk çağın Batlamyus haritasında Başlangıç Meridyeni, şimdiki Kanarya Adaları'ndan geçirilmişti. 6. yüzyıl haritaları kimi zaman Bağdat ve İskenderiye, kimi zaman da Yeşil Burun Adaları'nı almışlardır. 17. yüzyıl ortasında Kanarya Adaları'nın en batısındaki Ferro Adası'ndan geçtiği farz edilen meridyen, başlangıç sayılmıştır. Ancak, o sıralarda okyanustaki böyle bir adacığı esas alarak boylam

farkını bulmak güç oluyordu. Bu yüzden birçok ülkeler, kolaylık olması için, kendi başşehirlerinden geçen meridyeni başlangıç olarak almışlardı. Fransa için Paris, Almanya için Berlin'den geçen boylam kullanılmıştır. Bu arada İngiltere'nin başlangıç meridyeni de Londra yakınındaki Greenwich idi.

Uluğ Bey'in Eserinde Başlangıç Meridyeni Kamçatka'dır

İslam âlimlerinden ve Semerkand Rasathanesi'nin kurucusu Uluğ Bey'in hazırlamış olduğu Zîc-i Uluğ Bey'de (zîc, gök cisimlerinin koordinatlarının bulunduğu cetveldir) Kamçatka'nın doğusundan geçen meridyenin başlangıç olarak alındığı yazmaktadır. Günümüzde Rusya'nın en doğusunda, Japonya'nın kuzeyinde yer alan Kamçatka, aynı zamanda Dünya'nın da en doğusunda bulunuyor. Burası, Greenwich'e göre gün oluştuğunda ilk sabah vaktinin zuhur ettiği yer olarak da bilinmektedir. Osmanlı âlimlerinden astronom-muvakkit Mustafa İbn-i Ali el-Muvakkit'in, boylam başlangıcı olarak Kanarya Adaları'nı, diğer bir rivayette ise Kanarya Adaları'nın 10 derece doğu sahilini aldığı bilinmektedir. Mustafa İbn-i Ali 1560'lı yıllarda İstanbul Yavuz Sultan Selim Camii'nde muvakkitlik yapmış, 1571 yılında vefat etmiştir. Günümüzde İspanya'ya bağlı olan Kanarya Takımadaları Atlas Okyanusu'nda, Fas'ın batısındadır.

Greenwich 1884 Yılında Bir Konferansla Seçildi

1884 yılında Osmanlı Devleti'nin de aralarında bulunduğu 25 ülkeden 41 delege, dünyanın saat dilimlerini belirlemek üzere "Uluslararası Meridyen Konferansı" için Washington'da bir araya geldi.

Bu konferansta Greenwich, 22 oyla "0 meridyeni" olarak kabul edildi. Böylece, kısaltılmışı GMT olan "Greenwich Mean Time (Greenwich saati)" dünyanın kullanacağı uluslararası zaman dilimi olarak kararlaştırıldı. Konferansa Osmanlı Devleti'ni temsilen katılan Ahmed Rüstem Efendi, oyunu "uluslararası ilişkilerle sınırlı olmak kaydıyla ortak saatin kabulünden yana" kullanmıştı. İngiltere Kraliyet Rasathanesi adıyla da anılan gözlemevi 1675 yılında, İngiltere Kralı II. Charles tarafından Greenwich'te kurdurulmuş, uzun yıllar denizciler ve haritacılar tarafından başlangıç meridyeni olarak kabul görmüştü. 1884'teki konferansta Washington, Berlin ve Paris gibi şehirlerin yerine Londra'daki Greenwich semtinin seçilmesinin en önemli sebeplerinden biri olarak, dünya deniz ticaretini yürüten denizcilerin yüzde 70'inden fazlasının Greenwich zaman dilimini kullanıyor olması gösterilmektedir.

SIFIR MERİDYENİ LONDRA'DAN DEĞİL İSTANBUL'DAN GEÇİYOR

Hazırlayan: YUSUF GENÇ

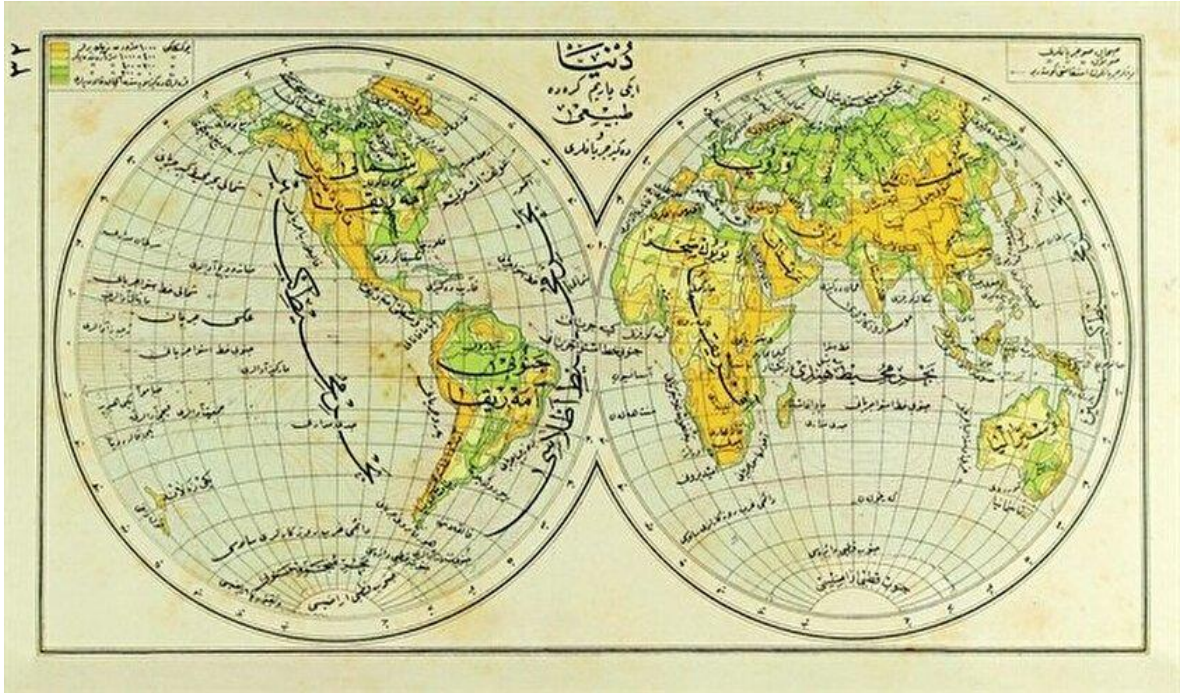
11 Ocak 2015, 04:00 Yeni Şafak

Söyleşi

<https://www.yenisafak.com/yenisafakpazar/sifir-meridyeni-londradan-degil-istanbuldan-geciyor-2062033>

Bugün bütün dünya ile birlikte biz de saatlerimizi sıfır meridyeninin geçtiğine inanılan İngiltere'deki Greenwich'e göre ayarlıyoruz. Ama henüz 130 yıl öncesine kadar sıfır meridyeni İstanbul'dan geçiyor ve hem zamanın hem de dünyanın merkezi İstanbul sayılıyordu. Bu gerçeği Osmanlı arşivlerinden çıkardığı haritalarla ispatlayan astronom Yakup Emre, "Arşivlerimizdeki belgeler tarihi yeniden yazdırır" diyor.

Yusuf Genç



Sadece Osmanlı İmparatorluğu'na değil Roma ve Bizans İmparatorluklarına da başkentlik yapmış olan İstanbul, daha 130 yıl öncesine kadar dünyanın merkezi olarak kabul ediliyordu. Sıfır meridyeninin geçtiği İstanbul, aynı zamanda dünyanın Doğu ve Batı diye ikiye ayrılan merkeziydi de. Doğu ve Batı Roma tanımları bile İstanbul merkeze alınarak söylenebiliyordu. Haritalar buna göre yapılır, saatler İstanbul'a göre ayarlanırdı. Genç araştırmacı astronom Yakup Emre'nin ilk kez bir makalesiyle gündeme getirdiği konu üzerine geçtiğimiz hafta Ay-

dın Üniversitesi'nde düzenlenen Sıfır Meridyen Çalıştayı, 130 yıl önce İngilizler tarafından çalınan milyon taşı ve sıfır noktası unvanını Greenwich'ten geri almak için harekete geçti. Çalıştay sonunda açıklama yapan Prof. Dr. Saim Yeprem, konunun daha geniş tartışılabilmesi için önümüzdeki yıl uluslararası bir meridyen kongresi düzenleyeceklerini açıkladı.

DÜNYANIN MERKEZİYDİ

Çalıştayın oturum başkanlığını yapan İlber Ortaylı'ya göre Doğu Roma İmparatorluğu döneminde dünyanın merkezi olarak Yerebatan Sarnıcı'nın önündeki 'milyon taşı' bütün dünyanın başlangıç ve merkez noktası olarak kabul ediliyordu. Ta ki 1800'lü yılların sonuna kadar... Ortaylı'ya göre Greenwich'in sıfır noktası olarak kabul edilmesi, Britanya İmparatorluğu'nun tezahürü olarak anlaşılmış. Bizde başlayan tartışmanın izinden giderek, dünyanın merkezi olan 'milyon taşı'nın ve Ayasofya'nın hilalinden geçtiğine inanılan sıfır boylamının hikâyesi 'aslında neydi' diye sorduk. Sıfır meridyenini ilk kez gündeme getiren Yakup Emre'nin yanı sıra Siyaset Bilimci Yalçın Koçak, Araştırmacı Yazar Celal Tahir ve Tarihçi Yazar Orhan Sakin'le İstanbul'u dünyanın merkezi yapan hususları ve meridyen tartışmasının arka planını konuştuk.

4. YÜZYILDA YERLEŞTİRİLDİ

Aslında hikâyenin sonu hepimiz için çok tanıdık. Biz hikâyenin başına odaklanalım. Roma İmparatoru I. Konstantin tarafından bugünkü Sultanahmet Meydanı'na 4. yüzyılda yerleştirildiği düşünülen –ki bugün hala orada duran- Milyon Taşı, İstanbul'u dünyanın merkezi olarak konumlandırmıştı. Bizans ve Osmanlı dönemlerinde de şehir bu merkeziliğini korumuştur. Milyon Taşı (sıfır taşı) dünyayı Doğu ve Batı diye ikiye ayırırken, Coğrafya biliminde kullanılan boylamların ilki olan Sıfır Boylam da Ayasofya'nın hilalinden geçiyor diye kabul edilmişti. Zaman da buna göre belirlenmiş ve uzun yıllar pek çok ülke saatlerini İstanbul'a göre ayarlamışlardı. Ta ki 1884 yılına kadar.

HERŞEY ONA GÖRE AYARLANIYOR

1884 yılında Washington'da Uluslararası Meridyen Kongresi adıyla bir toplantı düzenlenir. Yirmi dört ülkeden temsilcilerin katıldığı toplantıda Osmanlı'yı Ahmet Rüstem Efendi temsil eder. Osmanlı'nın 'şerhli evet'iyile başlangıç meridyeni Greenwich'e taşınır. Tabi onunla birlikte zaman ve konumun belirlenmesi de. Zamanla tüm dünya Greenwich'i başlangıç meridyeni ve saati olarak kabul eder. Osmanlı, kendi sistemiyle birlikte ikili bir sistem devam ettirir. Cumhuriyet sonrası Takvim, saat ve ölçülerle ilgili yapılan kanunda Türkiye'de

Greenwich'e göre ayarlar kendisini. Bunun ne önemi var diyenler için şunları bazı başlıklarını saymak yeterli olacaktır: Haritalar buna göre çiziliyor, saatler buna göre ayarlanıyor, yön tayini buna göre yapılıyor. Bugün hava ve deniz trafiğinin yanı sıra tüm dünya borsalarının açılış kapanış saatleri bile buna göre ayarlanıyor.

Arşivlerimizdeki belgeler tarihi yeniden yazdırır

Anlamak için en baştan başlayalım, meridyen ne demek, sıfır meridyen ne demek?

Meridyen diğer adıyla tül zaman hesaplarının, konum tespitinin yapılabilmesi için dünya üzerine çizdiğimiz hayali çizgilerdir. Bu çizgiler toplamda 360 adettir. Doğu Batı diye ayrılabilmesi için bir (0) meridyen icap etmektedir. Bu (0) meridyen Dünya'nın herhangi bir yerinden geçirilebilir.

Peki, bu sıfır meridyeni dünyanın tam olarak neresinden geçiyor?

Milattan sonra 2. yüzyılda yaşamış astronominin temel taşlarından İskenderiyeli Yunan astronom ve coğrafyacı Batlamyus El Macesti kitabında Kanarya Adalarını esas almıştır. Buranın alınmasının sebebinin, görebildikleri son kara parçasının Kanarya Adaları olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Kanarya Adaları günümüzde İspanya'ya bağlı özerk bir topluluktur. O zamanlar uluslararası bir saat sistemi olmadığından her millet bilimsel çalışmalarında, haritalarında başkentlerini mebde-i tül (baş meridyen) kabul ediyorlardı. Osmanlı Devleti İstanbul'u, İngiltereliler Greenwich'i, Fransalılar Paris'i esas almıştır.

Bizde ilk ne zaman uygulanıyor?

Müslüman astronomi âlimlerin temel taşlarından Timur Devleti'nin Hükümdarı Semerkant rasathanesinin kurucusu Uluğ Bey, Kamçatka'nın doğusundan geçen meridyeni başlangıç olarak esas almış. Günümüzde Rusya'nın en doğusunda, Japonya'nın kuzeyinde yer alan Kamçatka, aynı zamanda dünyanın da en doğusunda bulunuyor. Burası, Greenwich'e göre gün oluştuğunda ilk sabah vaktinin zuhur ettiği yer olarak da bilinmektedir. Osmanlı'da ise astronomi Fatih Sultan Mehmed Han'ın davetiyle Uluğ Bey'in öğrencisi Ali Kuşçu ile başlamaktadır.

Sıfır meridyeninin İstanbul üzerinden geçtiğini gösteren bir Osmanlı haritası buldunuz yakın zaman önce. Bununla ilgili başka bilgi, belge ve haritalardan söz edebiliyor muyuz?

Osmanlı vesikalarında arşivlerinde coğrafyacıların bununla alakalı birçok haritası mevcuttur. İstanbul Kütüphaneleri ve Osmanlı Arşivi malzemesi zengin mekânlardır. Buralar detaylı bir

şekilde incelenmedi. Yedikıta dergisi olarak İstanbul'u gösteren haritayı ilk biz yayınladık. Bizim bulduğumuz İkinci Abdülhamid Han devrinde, şehzadelere Coğrafya dersi veren Mehmed Eşref Bey'in Coğrafya-i Umumi Atlası kitabındaki haritadır.

Başlangıç meridyeninin İstanbul olarak belirlenmesinin anlamı nedir? Bu bize ne sağlıyor?

Osmanlı için halifelüğün bir nişanıdır. Bu yüzden Osmanlı'nın hâkim olduğu toprakları gösteren haritalarda baş meridyen olan Ayasofya Camii'nin kubbesinden geçen meridyene "Arz-ı Halife" veya "Arz-ı İstanbul" deniliyordu. Çünkü Halife-i Mü'minin İstanbul'dadır. Hâlen İstanbul'u esas alarak namazlarını kılan ülkeler mevcut. Mesela Afganistan'da bayram namazı vaktini İstanbul esas alarak kılıyorlar. Sebeb ise Halife-i Mü'minin ile aynı anda bayram namazını eda edelim düşüncesidir.

Greenwich esas alındıktan sonra artık bütün hesaplar oraya göre yapılıyor. Dünya'nın düzenini saatini programını İngilizler ayarlıyor. Borsaların açılıp kapanması uçakların kalkış saatleri hep Greenwich'e göre ayarlanıyor.

ZAMANIMIZI BOZDULAR

Mehmet Eşref Bey'in hazırladığı coğrafya kitaplarında farklı yerlerden sıfır meridyenini geçiren haritalar olduğunu söylüyorsunuz. Bunlar ne anlama geliyor?

Evet, Mehmed Eşref Bey hazırladığı Coğrafya-i Umumi Atlası kitabının mukaddime kısmında şöyle ifade ediyor. Osmanlı'nın hâkim olduğu topraklarda Dersaadet'i (İstanbul'u) esas aldığını, Dünya haritalarında ise Paris veya Greenwich'i esas aldığını söylüyor. Mehmed Eşref Bey İkinci Abdülhamid Han devrinde Şehzadelere Coğrafya dersleri veren birisi. Washington'daki kongreden sonra dahi Greenwich'i kabul etmeyip Osmanlı'nın hâkim olduğu haritalarda hep İstanbul'u Ayasofya'nın kubbesini arz-ı halife dedikleri yeri kabul etmiştir.

1884'teki o kongreden sonra Osmanlı saat sistemindeki işleyiş nasıl oldu?

Osmanlı'da zaman kavramı şu şekildeydi; Gün başlangıcını akşam namazından itibaren başlatıyorlardı. Yani güneş battıktan sonra saatlerini 12.00 yapıyorlardı. Buna ezâni saat alaturka saat de denilmektedir. Kongreden sonra Osmanlı'da çift saat sistemi kullanıldı. Bunlardan birisi vasati saat bir diğer adıyla alafranga saat dediğimiz Greenwich esas alınarak kullanılan saattir. Bu ezâni saat uygulaması 1932 yılında çıkan Takvim, Saat ve Ölçülerde Değişiklik

Kanunu'na kadar devam etmiştir. Ülke genelinde de tamamen Greenwich esas alınan saat sistemi kullanılmıştır.

Yalçın Koçak - İstanbul Aydın Üniversitesi: Mekke'deki saat kulesi, İstanbul'a karşı bir hamle.

Sadece tarihi bir meseleyi konuşmuyoruz, tehlikesi hala süren bir şeyi konuşuyoruz. Bunun üzerine gitmemiz gerekir. Biliyorsunuz Mekke yönetimi yaptıkları saat kulesiyle Mekke merkezli bir zaman uygulaması başlatmak istiyorlar. Biz İstanbul'un merkeziliğini unutunca İstanbul'un sıfır meridyeni Greenwich'e taşındı. Peki, İstanbul'un bir de zamanda sıfırı vardı, bunu da engellemeleri lazım. Mekke'deki saat kulesi bu yüzden ortaya çıkıyor. Ayasofya'nın hilalinin zaman misyonu, Mekke'de yapılmış olan Kraliyet Saat Kulesi'ne taşınmak isteniyor. İstanbul merkezli bir zaman uygulaması olmasın diye uydurulmuş bir şey bu. El Cezire saatini Kraliyet Saat Kulesi'ne bağladı bile. Çünkü İstanbul merkezli bir saat kurulmasını diye Mekke'nin dini bağlamını da istismar ederek bunu yapıyorlar.

İNGİLİZLER MİLYON TAŞI'NI ÇALDILAR

İngilizler 1886'da Yerebatan Sarnıcı'nın girişi kapısı kısmındaki Milyon Taşı'nın yarısını kesip Greenwich'e götürdüler. Bu bir kültür meselesidir. Belki sıfır meridyeni yeniden İstanbul'dan başlatamayız ama mesele gelecek nesillerimizin işin doğrusunu öğrenmeleridir.

Celal Tahir - Araştırmacı Yazar: Gün neden gece 12'de başlıyor sormalıyız

Zamanı ve mekânı tanımladığımız vakit, artık her şeyi tanımlayabilecek duruma geliyorsunuz. Burada iki şeye dikkat etmemiz lazım, mekân yeniden tanımlanırken İstanbul devre dışı bırakılıyor, Washington'da alınan kararlar Londra merkez oluyor. Aynı yerde zamanın referans noktası da yeniden tanımlanıyor. Bunlarla ilgilenmiyoruz. Cumhuriyet'ten sonra takvim ve saat ölçülerinin değiştirilmesiyle biz bu yeni küresel değişikliklere intibak etmiş olduk. Meseleyi dar bir siyasal bağlamın dışında daha derin olarak kavramak zorundayız. Burada mesele zamanın yeniden tanımlanmasıdır. Bizim bazı soruları sormamız lazım. Milyon taşı neden İngiltere'ye götürüldü? Sıfır boylam niye oradan geçiyor? Zaman neden yeniden tanımlandı, yeni gün neden gece yarısı on ikide başlıyor? Bizim eski kültürümüzde böyle değildi, Tevrat'ta da böyle değildi, Hint geleneğinde de böyle değildir. Bizde gün, geceyle başlar. Perşembe bittiğinde Cuma'nın gecesi başlar. Kural budur. Bu soruyu cevaplayalım.

Orhan Sakin - Tarihçi Yazar: Amerikan ve İngiliz oyunu

19. yüzyılın sonlarına doğru ulaşım ve iletişim araçlarının gelişmesinin, zamanı daha önemli hale getirdiği bilinen bir husustur. Ulaşım ve iletişimin süratlenmesi, zamanı mahalli olmaktan da çıkarmış, globalleştirmişti. Nitekim 1860'lardan itibaren başlangıç meridyeni ve meridyen ölçümleri konusunda çalışmaların yoğunluk kazandığı, ulusal ve uluslararası toplantıların arttığı görülmektedir. Bu dönem aynı zamanda Batı'nın dünyanın üzerinde hâkimiyet ve üstünlük yarışına girdiği bir dönemdir. 1884 yılında Washington'da yapılan konferansta İngiliz tezinin kabul edilmesi, "Güneş batmayan imparatorluk" olarak da adlandırılan İngiltere'nin küresel gücüyle bağlantılı olduğu inkâr edilemez.